

L'Horta de Lleida: mantenir un espai productiu; preservar un patrimoni viu

Ressò de Ponent, número 205. Primavera 2009, pp. 6-10.

Ignasi Aldomà, professor de la UdL

L'horta de la ciutat de Lleida i, en certa manera, també, tots els regadius de Pinyana han representat a través dels anys el nucli per excel·lència de l'agricultura intensiva de les terres de Lleida. Era l'horta on s'obtenia la major renda per hectàrea, horta d'arbres atapeïts amb granges i torres entremig, amb la major densitat de pagesos i un espès univers de bancals i petites finques, tot això gràcies en bona part als consumidors i comerciants de la ciutat pròxima. Però, en els anys 1960, quan la mà d'obra es gira cap a la indústria i el comerç i s'imposa la mecanització del camp i s'obren els mercats dels productes agraris, aquesta situació de privilegi es transfigura. Avui dia tot allò que eren avantatges s'ha convertit en inconvenients; com adaptar els regadius tradicionals i les velles estructures de l'horta i els regadius de Pinyana als requeriments dels mercats mundials?, es plantegen avui els pagesos segrianencs.

De què parlem quan parlem d'Horta de Lleida? En el sentit estricte i cal deixar-ho ben clar, de l'espai agrari d'uns 5 quilòmetres a la rodona que envolta la ciutat. La seva raó de ser i la seva singularitat és precisament aquesta proximitat urbana i és l'abastabilitat del territori en el passat per un desplaçament quotidià a peu la quina explica la seva extensió. En conjunt es tracta d'un espai d'unes 6.500 hectàrees de conreu, en el qual s'inclourien les 5.240 hectàrees corresponents als regadius de Pinyana i la sèquia de Fontanet més una mica més d'un miler d'hectàrees de regadiu del canal d'Urgell i canal de Catalunya i Aragó contigües als anteriors canals i amb una estructura agrària similar.

L'hora actual: agricultura intensiva en crisi i difusió urbana

La singularitat de l'Horta ve marcada per una agricultura intensiva, particularment si es compara amb la de l'entorn. La proximitat urbana tindrà una incidència històrica remarcable en l'activitat agrària veïna a través de vies diverses: la demanda directa dels consumidors de la ciutat, la facilitat de transport i venda dels productes, major facilitat d'accés a la informació,... L'expressió de l'agricultura intensiva que en deriva era ben perceptible en els anys 1980 i avui en dia en queden algunes mostres destacables:

1. Produccions hortícoles o ramaderes que troben sortida en o a través del mercat urbà. La proximitat del mercat urbà facilita la sortida comercial de les produccions agràries, en especial d'aquelles que tenen un caràcter més peridor; tot plegat, fa que l'Horta s'especialitzi en produccions amb una productivitat superior per hectàrea conreada. Així, les verdures i fruites, la llet o el bestiar de corral han estat un producte habitual de l'Horta de Lleida i l'agricultura de l'Horta ha estat habitualment el lloc d'introducció dels productes que tenien una major demanda urbana i que després s'han difós cap a àrees més allunyades.
2. Major intensitat dels inputs utilitzats en l'agricultura (regadiu, adob natural i químic,..). La possibilitat d'obtenir millor preu dels propis productes i la mateixa natura d'aquests productes ha comportat també accentuar l'ús d'inputs, fonamentalment d'adob, i això s'ha vist també facilitat històricament per la presència de ramaderia i la proximitat urbana. El regadiu ha estat l'altra gran palanca de la intensificació, una palanca que introdueix els propis condicionants físics sobre l'Horta,

una Horta de les hortes velles del Segre, de les noves de Pinyana i de les novíssimes de l'Urgell.

3. Major fragmentació del parcel·lari i les estructures productives. La possibilitat d'intensificar es veu condicionada històricament per la disponibilitat de mà d'obra i aquesta disponibilitat ha estat facilitada per la proximitat de la ciutat. En conjunt, les exigències en mà d'obra i les tendències històriques favorables als conreadors familiars directes han determinat la fragmentació final del parcel·lari de l'Horta.

L'àmbit regat de Pinyana i Fontanet dóna una idea força exacta de l'estructura de la propietat a l'Horta. Segons dades del 2004, en aquest àmbit es troben 2.380 propietats (propietats-usuaris segons la terminologia utilitzada per la comunitat de regants). Aquests propietaris tenen una mitjana de 2,3 hectàrees, molt baixa per als llandars de rendibilitat actuals. Però, i el que és encara més significatiu, un 63,5 % no arriba a 1,5 hectàrees i un 35% es troba per davall de les 0,5 ha de propietat. Tot plegat, fins i tot tenint en compte que alguns d'aquests propietaris- regants tenen terra en altres termes, apareixen unes dimensions minúscules.

Si en lloc de parlar de propietats es parla d'unitats d'explotació els números surten una mica millor, perquè algunes propietats es troben arrendades, d'altres tenen terres en altres parts del terme de Lleida o en altres termes, i d'altres explotacions simplement corresponen a membres d'una mateixa família que treballen com una sola unitat d'explotació. Amb tot, tampoc es pot parlar d'explotacions agràries gaire grans.

Si l'agricultura de l'Horta ha esdevingut intensiva és perquè la ciutat es troba al costat i Lleida viu directament de la seva Horta. Es tracta de fets inseparables, però dels que tanmateix es poden remarcar els elements d'una presència urbana en l'Horta. Els conreadors que viuen dins o prop de les ciutats tenen bastant més fàcil l'aportació de determinats inputs interessants per al conreu: residus orgànics urbans, creació d'infraestructures agràries de reg i altres, coneixements agronòmics, contactes humans,... Paral·lelament a l'enderrocament de les muralles i a la major seguretat personal, a partir de mitjans del segle XIX el pagès es veu esperonat a construir la seva torre a l'horta i a convertir-la en residència permanent. L'Horta és un espai productiu agrari; però la nova societat urbana que es dibuixa a finals del XIX comença a utilitzar de manera més lúdica l'espai de l'Horta i algunes torres que s'hi construeixen no són únicament una casa rústica destinada al cultiu,....

Sobre l'Horta encara profundament agrícola que vivia de la intensificació fructícola i ramadera dels anys 1960, en els anys 1980 es dibuixen els signes d'un canvi profund que marcarà els grans interrogants de l'agricultura actual. La competència de produccions intensives provinents de qualsevol lloc del món amenaça el futur de la fruita i el porcí que serveixen de suport a l'activitat agrària a l'Horta de Lleida. La disponibilitat de la mà d'obra familiar que era el gran avantatge de l'Horta es converteix en un inconvenient en un marc d'agricultura mecanitzada. La fragmentació de les parcel·les i de la propietat en l'àmbit de l'Horta pesa sobre els costos i complica l'adaptació de les estructures productives. Tot plegat, de 2600 explotacions de 1973 es passa a unes 900 explotacions actuals.

Mentre l'agricultura entra en crisi, la pressió urbana s'accentua, degut als diversos processos de creixement urbà: el creixement físic de la ciutat (més sòl industrial, residencial i per infraestructures), el procés de fugida de la ciutat de les famílies de poder adquisitiu mitjà atretes per l'habitatge unifamiliar, les dinàmiques particularitats del sector de la construcció,...

A diferència del que havia estat en el passat, el creixement urbà recent complica la continuïtat de l'activitat agrària a l'Horta en diferents sentits:

1. La ciutat genera molts pocs residus o outputs reutilitzables o que interessi reutilitzar en agricultura; l'agricultura periurbana s'ha desvinculat de la ciutat.
2. La difusió dels usos i costums urbans xoca amb les activitats agràries; la població urbana utilitza l'Horta com a espai residual o depositari de residus urbans al mateix temps que tendeix a un ús de serveis d'aquest espai que xoca amb els usos més agraris.
3. Gran pressió per la difusió de l'hàbitat, edificis i infraestructures urbanes; la població urbana projecta possibles usos urbans sobre l'espai de l'Horta que mira de tirar endavant a través de compres de sòl i/o desenvolupament de noves activitats o construccions.

Necessitat de respostes: alternatives per a mantenir una Horta viva

El futur de l'Horta es juga en l'ordenació de la transició camp ciutat, que avui presenta un caràcter extraordinàriament conflictiu degut a la confluència dels processos d'expansió i difusió urbana amb la crisi de l'agricultura periurbana. L'equilibri que permeti el manteniment de l'Horta passa per l'aconduïment de les dues tendències.

Ordenar la pressió urbana. L'ordenació urbanística vigent resulta prou clara en separar clarament l'espai urbà de l'espai pròpiament no urbà, en el qual s'admeten determinats usos i construccions i se'n prohibeixen d'altres. Al respecte i donades les grans diferències de preu del sòl i les pressions especuladores generades es podrien considerar intervencions més proactives:

- Desenvolupar les funcions (toves) de servei urbà de l'Horta: formació, passeig, oci, esport,... Sense alterar l'aprofitament bàsicament agrícola del territori i respectant una determinada composició paisatgística, l'ordenació de l'Horta pot comprendre determinats usos o serveis de caire més o menys col·lectiu; itineraris de descoberta, espais naturals, àrees de pic-nic, circuits per a la pràctica esportiva,..
- Tractament diferenciat de determinades àrees de transició. Per bé que el planejament vigent resulta clar i extens quant a la categorització i regulació dels espais amb uns determinats valors naturals, hi ha la possibilitat d'una regulació i intervenció pública específica en determinats àmbits (l'Horta en conjunt és massa gran) a la manera d'una intervenció de Parc Agrari; podria ser sobre els espais que mereixen una major valoració des del punt de vista agrari o en espais estratègics des d'un punt de vista d'ordenació de futurs creixements urbans.
- Regulació i control estricte de les edificacions i usos en l'Horta. En la mesura s'apliqui una disciplina urbanística i, sobretot, que les normatives urbanístiques siguin respectades, es fa possible introduir una major flexibilitat en el planejament de manera que aquest s'adapti a les noves funcions de l'espai, tot introduint criteris de preservació paisatgística i de preservació de determinats paràmetres ambientals de base.

Impulsar l'augment del valor afegit agrari territorial. Contrarestar, ni que sigui mínimament, la gran pressió urbanística i mantenir l'activitat agrària a l'Horta passa per actuacions públiques i privades de reforçament i promoció del sector en aquest àmbit.

- Desenvolupar producte local especialitzat i/o els circuits comercials directes. Tot estar per fer en la promoció de determinats productes autòctons i en el desenvolupament de la venda directa o dels canals de comercialització curts (a través de cadenes locals de comerç) entre pàgès de l'Horta i consumidor urbà. Les possibilitats en aquest àmbit

són grans i les possibilitats d'implicació de les administracions també, a començar per l'avaluació del potencial comercial.

- Reutilització intel·ligent d'inputs d'origen urbà (fangs depuradora, reciclatge, serveis urbans,...). L'activitat agrària de l'Horta ha d'aprofitar la proximitat de la ciutat en tota la gamma de possibilitats d'aprofitament d'inputs productius de natura urbana i de la prestació de serveis als consumidors urbans. Productes i serveis de jardineria, funcions lúdiques, espais formatius, noves pràctiques esportives, funcions de guarda,... presenten de fet casuístiques en funcionament amb grans possibilitats d'expansió.
- Incitacions al reagrupament parcel·lari, adaptació del regadiu,... El manteniment de la funció productiva més convencional de l'Horta passa per les millores estructurals del parcel·lari i per la incorporació dels nous sistemes de regadiu. És pràcticament impossible emprendre aquesta adaptació a partir d'una operació transformadora radical com pot ser la Concentració Parcel·lària i caldria anar cap a incentius i procediments més tous de reagrupament i introducció de les millores en el reg.

Les transformacions econòmiques i socials empenyen cap a una agricultura multifuncional i cap a la flexibilització dels usos de l'Horta. És la clau a resoldre si es vol mantenir una Horta més o menys viva i autosuficient. Per acompanyar aquesta transformació i evitar que aquesta provoqui un procés de quasi urbanització de l'espai de l'Horta, cal també disposar dels elements d'ordenació física anteriorment descrits i aplicar-los amb claredat i contundència.